
ЛОКАТИВНА СЕМАНТИКА КЛЮЧОВИХ КОМПОНЕНТІВ У РЕЧЕННІ З ПОШИРЮВАЧАМИ

Воробець О. Д., Балаж Ю. І.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-619-5-4>

ВСТУП

У сучасній лінгвістиці дослідження локативної семантики посідає одне з провідних місць у контексті вивчення комунікативно-синтаксичних структур. Локатив, як носій просторової інформації, виконує не тільки роль координатного маркера події, але й виступає засобом формування образно-смыслового простору висловлення, зокрема у художньому дискурсі. Однак, незважаючи на численну кількість наукових праць, присвячених синтаксичним поширювачам, функційно-семантичний аспект ключових компонентів із локативною семантикою у структурі поширювачів залишається недостатньо комплексно дослідженим.

Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю системного аналізу локативних ключових компонентів у поширювачах крізь призму функційної граматики, яка дозволяє інтегрувати синтаксичний, семантичний і комунікативно-прагматичний рівні опису. До того ж, просторові маркери у реченні, зокрема ті, що мають статус ключових компонентів, беруть активну участь у формуванні тематично-рематичної структури, впливають на інтерпретацію предикативної ситуації, моделюють композиційні та стилістичні параметри тексту.

Наукова новизна нашої розвідки полягає в тому, що вперше здійснено комплексний аналіз локативної семантики ключових компонентів у реченнях із поширювачами на матеріалі сучасного українського художнього дискурсу з урахуванням їхньої позиційної варіативності та функційної навантаженості.

Метою роботи є виявлення та характеристика функційно-семантичних типів локативних ключових компонентів, а також встановлення закономірностей їхнього позиційного розташування у межах речення. Для цього необхідно розв'язати наступні завдання: 1) виокремити основні функційно-семантичні типи локативних ключових компонентів;

- 2) описати позиційну мультивекторність моделей локативних поширювачів;
- 3) проаналізувати прагматичний і стилістичний потенціал локативів у художньому дискурсі.

Об'єктом дослідження є речення з поширювачами у сучасному українському художньому дискурсі. Предметом дослідження є ключові компоненти з локативною семантикою та їхні функційно-семантичні характеристики.

Належить виокремити, що особливу увагу граматичному статусу та синтаксичним особливостям локативного компонента приділяли такі мовознавці, як-от: О. Бачишина¹, Г. Вакуленко², О. Виноградова³, І. Вихованець⁴, О. Воробець⁵, С. Галаур⁶, Т. Завгородня⁷, А. Загнітко⁸, В. Кононенко⁹, Т. Масицька¹⁰, О. Межов¹¹, В. Ожоган¹², М. Степаненко¹³, Л. Теньєр¹⁴ та інші. У працях вищезазначених дослідників локатив розглядається як поширювальний компонент простору, що забезпечує

¹ Бачишина О. Б. Мовні засоби вираження просторових відношень в українській мові. *Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія»*. Сер. : Філологічна. 2012. Вип. 24. С. 7.

² Вакуленко Г. М. Експлікація обов'язкової локативної синтаксеми прийменниково-відмінковою формою знахідного. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Сер. : Філологічні науки. 2012. Кн. 2. С. 23.

³ Виноградова О. В. Функціонально-семантична категорія локативності в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2001. 19 с.

⁴ Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : монографія. Київ : Наукова думка, 1992. 222 с.

⁵ Воробець О. Д. Семантика поширювачів та позиційна модель речення (на матеріалі пригодницької літератури та медіа жанрів). *Мільйон історій: поетика пригод у літературі та медіа* : зб. наук. матеріалів конференції. Бердянськ, 22-23 вересня 2016. Бердянськ: БДПУ, 2016. С. 29.

⁶ Галаур С. П. Префіксально-прийменникова кореляція семантичного типу "контактна локалізація: зовнішній контакт: напрям руху на поверхню локативного орієнтира". *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. Київ, 2011. Вип. 8. С. 116.

⁷ Завгородня Т. К. Локативна ситуація в семантико-синтаксичній структурі речення та способи її вираження. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*. 2014. Вип. 19. С. 45.

⁸ Загнітко А. П. Теорія граматики і тексту : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2014. 480 с.

⁹ Kononenko, V., & Vorobets, O. (2023). Semantics of Subtext: Modernist Dimension. *Journal of Vasyli Stefanyk Precarpathian National University. Philology*. 2023. Vol. 10. P. 6.

¹⁰ Масицька Т. Є. Диференційні особливості локативної семантичної залежності. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Донецький нац. ун-т; гол. ред. А. П. Загнітко. Донецьк : ДонНУ, 2013. Вип. 26. С. 109.

¹¹ Межов О. Г. Просторові детермінанти у структурі простого речення. *Наукові записки*. 2013. Вип. 39. С. 65.

¹² Ожоган В. Локативні й темпоральні синтаксеми займенникового типу в структурі речення. *Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Серія : Філологічні науки*. 2008. Вип. 80. С. 84.

¹³ Степаненко М. І. Правобічний поширювач у функції маркера локативної семантики на реченнєвому тлі. *Лінгвістичні дослідження*. Харків, 2021. Вип. 54. Ч. I. С. 60.

¹⁴ Tesnière Lucien. Elements of Structural Syntax. John Benjamins Publshung Company, Amsterdam. 2015.

координатне окреслення предикативної ситуації та бере участь у формуванні її семантико-синтаксичної структури. Належить також акцентувати, що у межах функційного синтаксису збільшується інтерес до комунікативної ваги локативів, тобто до їхнього внеску в актуальне членування висловлення, впливу на тематично-рематичну організацію, позиційну варіативність та стилістичну релевантність у художньому дискурсі.

Як підкреслює Т. Завгородня «локативність – це функційно-семантична категорія, що охоплює всі типи просторового значення, зокрема локалізацію об'єктів і явищ, напрям руху, контактність та дистантність їх розташування. Вона безпосередньо пов'язана зі сприйняттям людиною навколишнього середовища та відображенням просторових характеристик у мовленні. Зауважує, що поняттєве ядро категорії локативності співвіднесене з уявленнями про місце й взаємне розташування об'єктів у просторі, яке є визначальним для їх пізнання та інтерпретації»¹⁵. На нашу думку, універсальність локативності зумовлюється її глибиною когнітивною природою: просторові орієнтири формують не лише описову рамку висловлення, а й концептуальну структуру знання, що інтегрує фізичний і ментальний простір у цілісну модель комунікативного акту. Саме тому вважаємо, що аналіз локативної семантики у функційно-граматичній перспективі дозволяє виявити системні закономірності вербалізації простору, які віддзеркалюють як об'єктивні властивості реальності, так і специфіку мовної картини світу.

1. Функційно-семантичний аспект ключових компонентів із локативною семантикою у поширювачах

Ключові компоненти з локативною семантикою у складі поширювачів становлять одну з найважливіших груп у структурі речення. Їхня функційно-семантична специфіка полягає у позначенні просторових відношень між учасниками предикативної ситуації, дії та об'єктами оточення, що формує просторове тло висловлення. Хочемо наголосити, що у межах функційної граматики локативи розглядаються як носії координатної інформації, які виконують не лише уточнювально-описову функцію, а й беруть участь у моделюванні комунікативної перспективи висловлення.

Виходячи із наукового доробку М. Степаненка, поділяємо думку, що «конкретним репрезентантом просторових відношень постає певне обмежене координатами місце. Місце – це фрагмент простору, що

¹⁵ Завгородня Т. К. Локативна ситуація в семантико-синтаксичній структурі речення та способи її вираження. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*. 2014. Вип. 19. С. 46.

становить верхній шар маси твердої речовини, рідини тощо, на якому відбувається дія або розташовується об'єкт; це може бути як реальна, так і уявлювана локальна площина, де фіксується перебування суб'єкта чи об'єкта»¹⁶. З огляду на це, вважаємо, що категорія місця є однією з ключових у моделюванні локативних структур, оскільки саме вона забезпечує точку просторової прив'язки для інтерпретації предикативної ситуації. Місце функціонує не лише як фізичний орієнтир, а й як концептуальний вузол, у межах якого перетинаються просторові, часові та часто емоційно-оцінні параметри висловлення, що надає локативу додаткової когнітивної та комунікативної ваги.

Аналіз сучасного українського художнього дискурсу доводить, що ключові компоненти з локативною семантикою у складі поширювачів характеризуються семантичною багатогранністю, яка виявляється у різних типах просторової координації предикативної ситуації. Локативи виконують не лише функцію орієнтаційних маркерів місця, а й беруть участь у створенні образно-асоціативного та прагматично зумовленого просторового контексту.

Погоджуємось з думкою О. Воробця про те, що «семантика речення формується не лише через ізольовані значеннєві смисли окремих компонентів, а й завдяки їхнім міжкомпонентним взаємодіям, які акумулюють як експліцитні, так і імпліцитні интенції висловлення. У цьому контексті семантика поширювачів постає одним із ключових чинників, адже саме вона здатна репрезентувати ядерну концепцію глибинного смислу речення та забезпечувати його цілісну інтерпретацію»¹⁷.

На нашу думку, роль поширювального компонента у формуванні семантичної структури речення полягає не лише в уточненні чи деталізації предикативної ситуації, а й у створенні додаткових когнітивних площин сприйняття. Так, з однієї сторони, локативні ключові слова поширювача моделюють просторову рамку висловлення, у межах якої відбувається інтеграція денотативних і конотативних характеристик предиката, суб'єкта чи об'єкта дії. А з іншої, саме вони здатні трансформувати сприйняття події, зміщувати акценти у її інтерпретації та формувати особливу перспективу опису.

Тому, виходячи з цього, вважаємо за доцільне розглянути такі репрезентаційні функційно-семантичні типи локативів:

¹⁶ Степаненко М. І. Локативний орієнтир як маркер концептуалізації простору. *Лінгвістичні студії*. 2021. Вип. 41. С.105.

¹⁷ Воробець О. Д. Семантика поширювачів та позиційна модель речення (на матеріалі пригодницької літератури та медіа жанрів). *Мільйон історій: поетика пригод у літературі та медіа* : зб. наук. матеріалів конференції. Бердянськ, 22-23 вересня 2016. Бердянськ : БДПУ, 2016. С. 29.

– локатив місця дії – цей тип локативу позначає простір, у межах якого відбувається дія, зафіксована предикатом. Його семантичне ядро пов'язане з конкретною, безпосередньо відчутною просторовою координатою. Наприклад: *Він запровадив **на подвір'ї** свої порядки – не допускав на нього нікого, крім членів сім'ї, страшенно переслідував поштарів, вигавкував на всі поїзди* (Т. Прохасько). Тут ключове слово поширювача **на подвір'ї** чітко задає просторову межу дії, виступаючи центральною координатною точкою, у межах якої реалізується вся подальша серія предикативних актів;

– локатив місця виникнення стану – визначає простір, у якому актуалізується стан, емоція чи психологічна характеристика суб'єкта. Це особливий різновид локативу, що часто супроводжує предикати стану, почуттів, настроїв. Наприклад: *До того ж я опритомнів у **кімнаті**, де спізнав найбільшої втіхи і де мушу пережити свою найчорнішу годину чи, може, найбільшу ганьбу* (В. Шкляр). Тут ключове слово поширювача у **кімнаті** фіксує простір актуалізації фізичного та емоційного стану суб'єкта, водночас надаючи йому асоціативно-оцінного забарвлення, пов'язаного з попередніми переживаннями цього місця;

– локатив просторового орієнтира – служить для визначення місця об'єкта чи суб'єкта відносно іншого просторового елемента. У функційній перспективі це не лише вказівка на локацію, а й встановлення топографічної залежності між двома референтними точками. Наприклад: *Ватазі лишилося чекати, сподіваючись, що виїзд, який став табором **біля підніжжя гори**, не помітить її бранців та й подасться зранку своєю дорогою* (М. Соколян). Ключові слова локативного поширювача **біля підніжжя гори** задають просторовий орієнтир, відносно якого визначається розташування табору, фіксуючи його у межах природної топографічної точки та надаючи описові сцені виразної просторової перспективи;

– локатив шляху або напрямку руху – визначає траєкторію переміщення суб'єкта або об'єкта, а також кінцеву ціль руху. Він поєднує статичний просторовий параметр із динамічною характеристикою руху. Наприклад: *А коли голова її відпускає – стає на **хвіртці** і так по цілому дневі дивиться **уздовж вулиці*** (М. Матіос). Тут ключове слово поширювача **уздовж вулиці** задає напрямок зорового фокусу суб'єкта, поєднуючи просторову координату з динамічним вектором споглядання, що моделює протяжність та орієнтацію дії у просторі;

– локатив межі простору – маркує початкову або кінцеву точку просторового відрізка, позначаючи граничну координату руху. Семантика межі створює у висловленні ефект завершеності або очікуваної зміни просторового контексту. Наприклад: *Швидше б **до лісу**, а там йому кожен*

куцик брат (В. Шкляр). Ключове слово поширювача *до лісу* тут маркує кінцеву межу руху, створюючи відчуття прагнення якнайшвидше досягти нового простору, який у свідомості суб'єкта асоціюється з безпекою та близькістю («*кожен куцик брат*»);

– ситуативно-рамковий локатив – встановлює широкий просторовий контекст, у межах якого розгортається предикативна ситуація. Такий локатив не лише визначає місце, а й створює «сцену» для розвитку події, охоплюючи всі дії та стани в межах заданого простору. Наприклад: ***В університетському парку розкопали останній набій*** (Л. Костенко). Ключове слово поширювача *в університетському парку* задає чітко окреслений простір, який виступає рамкою для всієї предикативної ситуації, тобто дії розкопування останнього набою. Він формує візуально й семантично цілісну сцену, у межах якої подія сприймається як локалізована й завершена в межах одного топографічного сегмента.

Отже, у структурі речення локативні поширювачі постають повноцінними організаторами предикативної ситуації, здатними істотно впливати на її інтерпретацію та комунікативний ефект. Вони не лише фіксують просторові координати, а й моделюють взаємозв'язок дії, стану та середовища, у якому вони реалізуються. Підкреслюємо, що завдяки цьому локатив набуває статусу семантично навантаженого компонента, що формує просторову перспективу висловлення, визначає вектор його сприйняття та окреслює межі комунікативної сцени.

Таким чином, з позицій функційної граматики локативні поширювачі інтегрують у собі координатні, траєкторні та рамкові параметри, створюючи багатовимірну модель простору, у якій поєднуються статичні й динамічні характеристики. Така семантична насиченість уможливорює формування емоційного, психологічного та стилістичного тла висловлення.

Слід додати, що у художньому дискурсі ця здатність локативних ключових слів поширювача до багатошарової репрезентації простору перетворює їх на активний елемент комунікативної взаємодії, що впливає на темпорально-просторову організацію тексту, підсилює образність та сприяє глибшій інтерпретації авторського задуму. Той простір, що зафіксований у локативі, стає співучасником подій, який має змогу задавати їхній ритм, інтенсивність та емоційне забарвлення, при цьому формуючи цілісний художньо-комунікативний простір речення.

Узагальнюючи наведені типи, можемо констатувати, що багатоплановість локативних поширювачів виявляється у багатофункційності, яка залежить від їхнього значення, позиційної організації та контексту в межах художнього дискурсу, і саме ці параметри, на нашу думку, зумовлюють спектр функцій, які вони здатні виконувати у структурі речення.

З огляду на вищезазначене, залежно від семантичної природи та контексту, локативи можуть виконувати різні функції в реченні, зокрема:

1) координатно-орієнтаційну: фіксують просторові відношення як основний параметр події;

2) композиційно-кадрову: створюють «візуальний кадр» або сценічну рамку висловлення;

3) символічно-образну: набувають метафоричного змісту, відображаючи культурно значимі простори;

4) атмосферно-емоційну: передають емоційний тон або психологічний стан через просторову асоціацію.

Проаналізуємо речення *Тридцять років тому на краю цього лісу ще були складні системи шанців, окопів для скорострілів, мінометів і польових гармат, бліндажів і переходів* (Т. Прохасько) – модель поширювача з локативним компонентом $[K^{18} (Praep + S_6 + Pron_6 + S_6) + Pr]$. Розгляньмо цю модель детальніше:

– приєдник *на* (Praep) задає відношення поверхневої/контактної локалізації в межах певної площини або рубіжної точки. Його семантична домінанта спрямована на маркування позиції, що межує з іншим простором;

– субстантив *краю* (S_6) є ключовим компонентом поширювача, який вербалізує граничну зону просторового об'єкта. У семантичній структурі він відтворює концепт межі, що одночасно функціонує як точка переходу та як орієнтир;

– прономінатив *цього* ($Pron_6$) виконує функцію дефінітивної конкретизації, прив'язуючи граничну точку (*край*) до референтного об'єкта (*лісу*) та звужуючи інтерпретаційне поле;

– субстантив *лісу* (S_6) репрезентує базовий просторовий контейнер, у межах або поблизу якого відбувається подія. Його семантика вказує на природний ландшафтний об'єкт з чіткими фізичними межами у сприйнятті реципієнта.

Як бачимо, у наведеному реченні локативний поширювач *на краю цього лісу* репрезентує семантику гранично-просторової локалізації, коли місце події окреслюється через його положення на межі конкретного природного об'єкта. Просторовий орієнтир задається відносно іншої локації (*лісу*), що дозволяє реципієнтові чітко співвіднести подію з певною точкою топографічної карти у свідомості.

Як слідує, цей локатив виконує координатно-орієнтаційну функцію,

¹⁸ Перелік умовних скорочень: K – ключові слова; S – суб'єкт; Pr – предикат; V – вербатив; Praep – приєдник; S_1 - S_x – відмінкові форми субстантивів; Adj_1 - Adj_x – відмінкові форми ад'єктивів; $Pron_1$ - $Pron_x$ – відмінкові форми прономінативів; Adv – адвербіатив.

тому що фіксує просторові відношення як первинний параметр предикативної ситуації. Він організує комунікативний простір речення так, щоб опис військових інженерних об'єктів сприймався у прив'язці до певної граничної зони, що ще більше підсилює візуальну конкретність та історичну достовірність опису. На додаток до цього, саме у такий спосіб локатив є засобом відтворення топографічної логіки подієвої сцени. Цікаво, що у художньому дискурсі такий же ж локатив створює ефект документальної достовірності та дозволяє читачеві «прив'язати» уявну сцену до конкретної точки простору, що має як географічну, так і символічну вагу.

2. Позиційна мультивекторність моделей ключових компонентів із локативною семантикою

Позиційна мультивекторність ключових компонентів із локативною семантикою є однією з визначальних характеристик їхньої синтаксичної та комунікативної поведінки. Наголошуємо на тому, що локатив аналізуємо як динамічну синтаксичну одиницю, що здатна переміщуватися у межах реченнєвої структури, зберігаючи або трансформуючи свої семантичні функції. Вважаємо, що мобільність локативів у позиційному плані сприяє реалізації різних векторів смислового фокусування, що змінює сприйняття предикативної ситуації.

Так, у нашому дослідженні позиційну мультивекторність розглядаємо як функційно зумовлене розташування ключових компонентів у межах лінійної організації речення, яке визначається їхньою синтаксичною функцією, обсягом комунікативного навантаження, параметрами актуального членування висловлення та особливостями структурно-семантичної будови речення в цілому.

Варто підкреслити, що позиційна мобільність локативного поширювача є однією з ключових граматичних характеристик, яка тісно пов'язана з прагматичними установками та стилістичними інтенціями мовця. У межах синтаксичної структури речення локативний компонент може реалізовуватися в кількох позиційних моделях: препозиції, медіальній позиції та постпозиції, кожна з яких зумовлює специфіку просторової актуалізації предикативної ситуації та модифікує її семантичний акцент.

Акцентуємо на тому, що у межах функційної граматики препозиційна локалізація ключового компонента з локативною семантикою кваліфікуємо як марковану позиційну модель, що здійснює безпосередній вплив на структурно-семантичну організацію предикативної ситуації. Крім того, її визначальною ознакою є інтродуктивний характер, який полягає у формуванні просторово-тематичного тла, в межах якого розгортається

основна подієва інформація. Розташування локативного поширювача перед предикативним ядром змінює стандартну лінійну організацію речення, оскільки просторовий орієнтир подається до введення предикативної ознаки, виконуючи функцію своєрідної рамки висловлення.

Розгляньмо речення *На наступному перехресті повернеш ліворуч*, – *скоромовкою пояснила мені Марина* (Н. Тисовська) – модель поширювача у препозиції з локативним компонентом [K (Praep + Adj₁+S₆) + Pr].

Як бачимо, локативний компонент *на наступному перехресті* реалізує синтаксично препозитивну модель розташування, при якій адвербіативний поширювач винесено у початкову позицію речення, перед предикативним ядром *повернеш ліворуч*. Вважаємо, що саме така позиційна структура створює інтродуктивний тематичний фон, орієнтуючи адресата на конкретний просторовий орієнтир ще до повідомлення про дію.

Граматичне ядро серед ключових слів поширювача становить субстантив *перехресті* (S₆), який у поєднанні з атрибутивом *наступному* (Adj₁) формує топографічну специфікацію локативу. Прийменник *на* (Praep) реалізує синтаксичний зв'язок локативної групи з предикативною частиною, маркуючи відношення місця.

Необхідно зауважити, що у семантичному плані така модель постає координатним маркером простору з чіткою топографічною референцією. Вона задає точку реалізації предикативної ознаки *повернеш ліворуч*, забезпечуючи когнітивну структуризацію ситуації в площині «рух – зміна напрямку».

Також функційна організація препозиційного локативу підсилюється наявністю інтонаційної паузи (позначеної комою перед тире), яка відокремлює його від тематичної частини висловлення. Після паузи подано предикативну конструкцію, доповнену авторською ремаркою – *скоромовкою пояснила мені Марина*, що інтегрує локативний орієнтир у діалогічний контекст.

Таким чином, розглянута модель поширювача у препозиції з локативним компонентом у цьому реченні демонструє приклад контекстуально навантаженої препозитивної локативної структури, яка поєднує топографічну точність, інструктивну спрямованість і комунікативне фокусування просторового параметра як вихідного елемента предикативної ситуації.

Ще однією з найбільш тісно інтегрованих позиційних моделей є медіальна локалізація локативних компонентних слів у поширювачі речення. Ми її трактуємо як розміщення локативного компонента всередині предикативної структури, що відбувається найчастіше між субстантивним суб'єктом та вербативним предикатом. Така внутрішня

інтрапозиція забезпечує підвищений рівень синтаксичної зчепленості між просторовим маркером та предикативним ядром, оскільки локатив виступає не лише фоновим, а й структурно обов'язковим елементом просторової конкретизації дії.

Проаналізуємо речення *Ірюсько, ми намагаємось навіть не ходити біля Оперу, щоб не страждати* (Є. Кононенко) – модель поширювача у медіальній позиції з локативним компонентом [Pr + K (Praep + S₂)].

У цьому прикладі локативний компонент *біля Оперу* реалізує синтаксично медіальну модель розташування, оскільки інтегрований у предикативний контур між вербативом руху (*ходити*) та додатковими адвербіативно-модальними елементами висловлення (*намагаємось навіть не ходити ..., щоб не страждати*). Така медіальна позиція забезпечує тісний синтаксичний і семантичний зв'язок локативу з вербативним центром, що визначає його як координатний маркер простору з чіткою топографічною референцією.

Граматичне ядро серед ключових слів поширювача становить субстантив *Оперу* (S₂), що у поєднанні з прийменником *біля* (Praep) формує просторову зону у значенні близькості, суміжності з об'єктом. У семантичному вимірі ця структура позначає орієнтир руху, але в цьому контексті має додаткове прагматичне забарвлення, тобто вказує на місце, якого уникають через негативні емоційні асоціації.

Необхідно підкреслити, що позиційне розташування локативу всередині предикативної частини сприяє його інтеграції з предикатом, створюючи ефект одночасного сприйняття дії (*не ходити*) та її просторової характеристики (*біля Оперу*). На нашу думку, такий зв'язок підсилює комунікативний вплив висловлення, адже локатив не просто інформує про місце, а формує смисловий акцент на униканні конкретної локації.

Отже, розглянута модель поширювача у медіальній позиції з локативним компонентом є зразком контекстуально насиченої медіальної локативної конструкції, у якій граматична ознака місця поєднується з емотивно-прагматичним навантаженням, створюючи просторову рамку для розуміння причинно-наслідкових зв'язків у предикативній ситуації.

Таким чином, медіальна позиція локативних компонентних слів у поширювачі є потужним інструментом інтеграції просторової семантики у предикативне ядро, що забезпечує одночасну актуалізацію дії та її просторових параметрів.

Так, послідовний розгляд препозиційної та медіальної позицій локативних компонентних слів у поширювачі дає змогу простежити їхню здатність до смислової актуалізації та інтеграції в предикативне ядро. Однак не менш важливою з позицій функційної граматики є постпозиційна

локалізація, яка відіграє стабілізуючу роль у побудові висловлення, забезпечуючи природний, фоново-описовий розвиток події.

Постпозиційне розташування локативних компонентних слів у поширювачі вважаємо найменш маркованою позиційною моделлю з погляду синтаксичної організації. На відміну від препозиції, де просторовий компонент формує тематичний фон, і від медіальної позиції, що інтегрує локатив у предикативний центр, постпозиція функціонує переважно як додатковий описовий елемент, що уточнює місце перебігу події без початкового акценту на просторовій координаті.

На нашу думку, постпозиційний локатив зазвичай прилягає безпосередньо до вербативного центру або об'єктної групи, утворюючи з ними єдину ритміко-синтаксичну єдність. У семантичному контексті він реалізує координатне уточнення, яке розкривається в процесі сприйняття висловлення та не передує предикативній інформації.

Розгляньмо речення *Слухаючи Стефа Боро, пан Соломон повільно виструнчився в своєму норовливому кріслі...* (М. Соколян) – модель поширювача у постпозиції з локативним компонентом [Pr + K (Praer + Pron₆ + Adj₆ + S₆)].

Локативний компонент у *своєму норовливому кріслі* реалізує синтаксично постпозиційну модель розташування, при якій поширювач місця подається після вербативного центру *повільно виструнчився*. Таке розташування забезпечує нейтральну, фонову позицію локативу, що дозволяє спершу подати дію, а вже потім уточнити просторову координату її реалізації.

Граматичне ядро серед ключових слів поширювача становить субстантив *кріслі* (S₆), модифікований двома атрибутами: *своєму* (Pron₆), що виражає належність об'єкта суб'єкту дії (*пан Соломон*), та *норовливому* (Adj₆), що додає стилістично марковану якісну характеристику, що вносить додаткову образність. Прийменник у (Praer) встановлює відношення місця між суб'єктом і предметом.

Як бачимо, у семантичному вимірі ця структура виконує функцію координатного маркера простору з елементами образної конкретизації. Її постпозиційне розташування не створює інтродуктивного фокусу, але доповнює предикативну ситуацію, збагачуючи її композиційно-кадровою деталлю.

Звертаємо увагу на те, що прагматично постпозиційний локатив тут працює як завершальний штрих до дії: він не лише вказує на місце, а й передає характер сцени (сидіння у «норовливому» кріслі натякає на певну атмосферу чи навіть емоційний стан персонажа).

Підсумовуючи, вищеописана модель поширювача у постпозиції з локативним компонентом у цьому реченні є прикладом контекстуально увиразненої постпозиційної локативної конструкції, у якій граматичний маркер місця поєднано з емотивно-оцінним елементом, що розширює художній простір висловлення.

Отже, постпозиційна локалізація локативних поширювачів слугує засобом фонового просторового уточнення в межах речення, яке підтримує природну послідовність комунікативного розгортання та зберігає баланс між семантичною інформативністю й ненав'язливістю позиційної організації.

ВИСНОВКИ

Проведене наше наукове дослідження підтверджує, що локативна семантика ключових компонентів у реченнях з поширювачами є багатовимірною категорією, яка виконує не тільки координатно-просторову, а й важливу комунікативно-прагматичну функцію. Констатуємо, що локативи у структурі поширювачів організовують просторові відношення між учасниками предикативної ситуації, визначають топографічні межі події, забезпечують когерентність опису та впливають на тематично-рематичну організацію речення.

Виявлено, що їхня позиційна варіативність (препозиція, медіальна позиція, постпозиція) корелює з прагматичною настановою мовця: препозиція актуалізує просторову координату як фокусну, медіальна позиція інтегрує її в предикативне ядро, а постпозиція формує нейтральне тло опису. Водночас локативи демонструють функційно-семантичну гнучкість: вони можуть бути носіями чисто координатної інформації, задавати траєкторію або межу переміщення, слугувати просторовим орієнтиром, створювати ситуативну рамку події чи виконувати символічно-образну роль у сучасному українському художньому дискурсі.

З функційного погляду, більшість локативних поширювачів реалізується у вигляді прийменниково-субстантивних конструкцій, де прийменник кодує тип просторового відношення, а субстантивне ядро – конкретний або концептуалізований топос. Атрибутивні модифікатори виконують функцію додаткової семантичної детермінації, посилюючи або деталізуючи просторову характеристику.

Таким чином, локатив у реченні з поширювачем виступає структурно й семантично значущим компонентом, що здатен модифікувати змістову перспективу, впливати на комунікативну динаміку та формувати інтерпретаційний потенціал тексту. Його роль у художньому мовленні виходить за межі простої вказівки на місце, перетворюючи простір на активний елемент смислової та емоційної організації висловлення.

АНОТАЦІЯ

Наукова розвідка присвячена аналізу локативної семантики ключових компонентів у реченнях з поширювачами, що є однією з найменш системно опрацьованих проблем сучасного українського синтаксису. Актуальність теми зумовлена недостатнім висвітленням питань семантичної типології локативів та їх позиційної варіативності у художньому дискурсі, а також відсутністю комплексного функційно-граматичного підходу до опису їх прагматичних і стилістичних ресурсів.

У результаті проведеного аналізу виокремлено шість основних семантичних типів локативів: місця дії, місця виникнення стану, просторового орієнтира, шляху або напрямку руху, межі простору та ситуативно-рамковий локатив. Доведено, що їх розташування у структурі речення зумовлює прагматичну інтерпретацію предикативної ситуації: препозитивні локативи виконують інтродуктивно-тематизуючу функцію, медіальні – інтеграційно-актуалізуючу, постпозитивні – фоново-описову. Встановлено також, що у художньому мовленні локативи реалізують не лише координатно-орієнтаційну, а й композиційно-кадрову, символічно-образну та атмосферно-емоційну функції, розширюючи інтерпретаційний потенціал тексту.

Отримані результати нашого дослідження про локативні ключові компоненти поширювача поглиблюють теоретичне розуміння просторових параметрів синтаксичної організації речення, а також відкривають широкі перспективи для подальших досліджень у напрямку функційно-семантичного аналізу інших видів семантики ключових слів у поширювачах речення. Практична значущість роботи полягає у можливості застосування отриманих висновків у лінгвістичній експертизі текстів, укладанні граматичних описів та розробленні методичних матеріалів з функційно-семантичного синтаксису.

Література

1. Бачишина О. Б. Мовні засоби вираження просторових відношень в українській мові. *Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія»*. Сер. : Філологічна. 2012. Вип. 24. С. 7–9.
2. Вакуленко Г. М. Експлікація обов'язкової локативної синтаксеми применниково-відмінковою формою знахідного. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Сер. : Філологічні науки. 2012. Кн. 2. С. 23–25.
3. Виноградова О. В. Функціонально-семантична категорія локативності в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2001. 19 с.

4. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : монографія. Київ : Наукова думка, 1992. 222 с.
5. Воробець О. Д. Семантика поширювачів та позиційна модель речення (на матеріалі пригодницької літератури та медіа жанрів). *Мільйон історій: поетика пригод у літературі та медіа : зб. наук. матеріалів конференції*. Бердянськ, 22-23 вересня 2016. Бердянськ : БДПУ, 2016. С. 29–30.
6. Галаур С. П. Префіксально-прийменникова кореляція семантичного типу “контактна локалізація: зовнішній контакт: напрям руху на поверхню локативного орієнтира”. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць*. Київ, 2011. Вип. 8. С. 116–120.
7. Завгородня Т. К. Локативна ситуація в семантико-синтаксичній структурі речення та способи її вираження. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*. 2014. Вип. 19. С. 45–49.
8. Загнітко А. П. Теорія граматики і тексту : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2014. 480 с.
9. Масицька Т. Є. Диференційні особливості локативної семантичної залежності. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*. Донецький нац. ун-т; гол. ред. А. П. Загнітко. Донецьк : ДонНУ, 2013. Вип. 26. С. 109–113.
10. Межов О. Г. Просторові детермінанти у структурі простого речення. *Наукові записки*. 2013. Вип. 39. С. 65–68.
11. Ожоган В. Локативні й темпоральні синтаксеми займенникового типу в структурі речення. *Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Серія : Філологічні науки*. 2008. Вип. 80. С. 84–94.
12. Степаненко М. І. Локативний орієнтир як маркер концептуалізації простору. *Лінгвістичні студії*. 2021. Вип. 41. С. 105–113. DOI: <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2021.41.10> (дата звернення: 08.08.2025).
13. Степаненко М. І. Правобічний поширювач у функції маркера локативної семантики на реченнєвому тлі. *Лінгвістичні дослідження*. Харків, 2021. Вип. 54. Ч. I. С. 60–75.
14. Kononenko, V., & Vorobets, O. (2023). Semantics of Subtext: Modernist Dimension. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Philology*. 2023. Vol. 10. P. 6–15. URL: <https://doi.org/10.15330/jpnuphil.10.6-15> (дата звернення: 07.08.2025).
15. Tesnière Lucien. Elements of Structural Syntax. John Benjamins Publushung Company, Amsterdam. 2015.
16. Корпус української мови. URL: <http://www.mova.info/corpus.aspx> (дата звернення: 11.08.2025).

Information about the authors:

Vorobets Oleksii Dmytrovych,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the General and Germanic Linguistics Department,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
57, Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine

Balazh Yuliia Ivanivna,

Postgraduate Student at the General and Germanic Linguistics Department,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
57, Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine